

tanulmány

LÁBADI ZSOMBOR

Eseményszerűség és virtualitás Krúdy Gyula novelláiban

1. Kitekintés az elbeszéléselelméletre

A tanulmány az elbeszéléskutatás egyik olyan részterületével foglalkozik, amely az eseményszerűség lehetséges megközelítéseit tárgyalja. Mivel az eseményjelleg a történetmondás számos elemét befolyásolja, az értelmezéseknek is fontos kiindulópontját nyújthatja. Érdemes visszatérni a klasszikus narratológiának ahhoz a korábbi alapfeltevéséhez, amely a jelenséget a visszafordíthatatlanság, a megismételhetetlenség, a relevancia és az eredményesség tulajdonságaival jellemzi.¹ Ezeknek a fogalmaknak az érvényességét a modern irodalom több szempontból is próbára tette. Elég ebben az összefüggésben azokra a huszadik századi irodalmi fejleményekre utalni, amelyek a cselekmény szerepének visszaszorulásáról, az eseményekre való külső ráhagyatkozásról vagy éppen a nagy történeteket felváltó kis események megjelenítéséről tanúskodnak. A modern elbeszélésekben számtalanszor előfordul, hogy a cselekmény elodázódik, a történet egyszerre több szálon fut, a narratív befejezés megoldatlan, hiányzik. A történetek a célképzetet elvetve az elkülönböződő ismétlések, megszakítások, visszatekintések felismerési mintázatát követik. A szüzsének ezek a rendkívül sokrétű összetevői, bonyolult konfigurációi indokolják a történetképzés eseményjellegének újszerű elgondolásait.²

A mai narratív elméletek egyaránt fenntartják a műfaji és a kontextuális komponensek kettős hatását az esemény narratív fogalmának kialakításában. A klasszikus narratológia elképzeléseit meghaladva a történetek eseménykiváltó funkcióinak viszonyát nem tekintik determinisztikusnak, inkább arra irányulnak a kutatásaik, hogy bemutassák azokat az aspektusokat, amelyek hiányoznak a korábbi kutatásokból, illetve amelyeket a narratív szabályrendszeren belül nem lehet megmagyarázni. A klasszikus fabula és szüzsé felosztás újragondolását készíti elő például Raphaël Baroni svájci elbeszéléskutató is, amikor egy nemrég megjelent tanulmánykötet előszavában a novellák kapcsán a lehetőségek ingatag mátrixáról tesz említést.³ A kezdeményezett nézőpontváltás a narratológiában azoknak az eljárásoknak enged teret, amelyek az elbeszélést kiszolgáltatják az időbeli folyamatok sokféle lefolyásának, a szövegekben létrejövő előre- és visszautalásoknak, egymást keresztező eseményláncolatoknak. Ennek a jelenséghalmaznak a megközelítésére az objektivista szemlélet helyett alkalmasabbnak tűnik a szöveg és az olvasó közötti dinamikus viszonyok feltételezése és az olvasás során kibontakozó érzel-

mi, kognitív kapcsolatok összefüggéseinek hangsúlyozása.⁴ Ezzel előtérbe kerülhetnek a történetmondásnak azok a jellegzetességei is, amelyek arra utalnak, hogy a jelenségegyüttes a szituációs adottságok alapján érthető meg, vagyis nem csak az a fontos, hogy mi történik, hanem az is, hogy kinek és miért fontos valami. A történet ennek megfelelően különböző kontextuális értékre tehet szert.⁵

Az eseményjelleg feltárásában fontos körülmény, hogy a történesnek legyen érdemi jelentősége valaki számára. A narratológiai kutatásoknak van egy olyan szegmense, amely annak a fontos részproblémának az értelmezésével foglalkozik, hogy mitől függ az, hogy az egyes események megítélése hogyan változik az idők folyamán. Evidenciának tekinthetjük például, hogy bizonyos történesek értekelését nagyban meghatározzák a kulturális-kontextuális adottságok. Egy esemény fontosságának megítélése ilyen módon teljesen különböző lehet az irodalmi elbeszélésekben. Közismert például, hogy történetileg egészen eltérő módon viszonyulhatnak az olvasók ugyanahhoz a kulturális gyakorlathoz. Bizonyos szakrális-vallomások beszédmódok, amelyek Krúdy elbeszéléseiben is megjelennek, például más megítélés alá kerülnek egy olyan társadalmi közegben, amely eltávolodott ettől a hagyománytól, és így kevésbé fogékony annak spirituális-allegorikus jelentőségére. De hasonló kettősségre bukkanhatunk azoknál az eseménysoroknál is, ahol jelen vannak a csodás elemek és a természetfeletti motívumok. Ezen a ponton is megjelenik az olvasói dilemma abban a tekintetben, hogy milyen műfaji vagy egzisztenciális elvárásokkal közelítünk a jelenségegyütteshez. Ezek az egyéb szempontok természetesen felmerülnek minden olyan esetben, amikor az események cselekménybeli szerepéről mondunk véleményt, hiszen a narratív részmozzanatoknak, cselekményelemeknek is ennek megfelelően tulajdonítunk jelentőséget. Ilyen módon a narratív esemény adta keretek meghatározásán kívül, amely egy tényező lényeges szemantikai-kommunikációs hatásával kapcsolódik össze,⁶ figyelembe kell vennünk azt a viszonylagosító körülményt is, hogy többféle eseménysor létezik. Raphaël Baroni ezeket például elkülöníti a cselekmény menetében is meghatározónak bizonyuló elbeszélésmozzanatokat azoktól a szekvenciáktól, amelyeknek előzetes jelentéktelenségére rációfognak a későbbi epizódok, események.⁷

Az események relevanciájának kérdése úgy is felmerülhet, hogy milyen irodalmi kódokkal vetjük össze, és ezekből mit valósít meg maradéktalanul vagy csak részlegesen egy adott elbeszélés. Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy a szövegben található cselekménystruktúra kommunikációs szempontból, diszkurzív értelemben miként viszonyul az elbeszélői közeghez. Az események eltérő szintjeiről van szó például, ha a) a szándékok és megvalósulás ellentétére épül a narráció, illetve b) egy eseménysornak különböző értelmű és összefüggésben jelentkező ismétlése (például mint a mesék három kívánsága), vagy c) különféle értelmezése (a szereplők eltérő álláspontja egy adott kérdésben) kapcsán.⁸ Ezek az ellentétek gyakran előkészítik a cselekményt, és megteremtik a termékeny feszültséget a történetmondás folytatásához.

Az események formális értékelésén kívül alapvető dimenziója minden történetnek az is, hogy az időbeli lefolyást milyen elbeszélő kezdeményezte változások indítják el. A konkrét állapotváltozások végigkövetése mellett ebben az értelemben fenntarthatunk egy olyan elbeszélői szintet, ahol a diskurzusban bekövetkező

hangsúlyok változása is befolyásolja a befogadást, adott esetben a szövegben jelentkező szemantikai többlet, például az ironia, szatíra felszabadításával, vagy éppen ellenkezőleg, a szövegben található, kommunikációs, funkcionális értelemben vett üres helyek ambivalenciáival. Az olvasás produktív szerepének térnyerése arra készteti az elbeszéléskutatókat, hogy felülvizsgálják a formalista vagy strukturalista megközelítések statikus, monolit történetkompozícióját. Ehhez fontos adalékként járult hozzá az előbb említett ingtag fabulák felismerése, valamint az a kivételes textuális adottság is, hogy az elbeszélések mindig tartalmaznak olyan virtuális elemeket, amelyek számos elbeszélői lehetőséget tartogatnak. Az egyik a jelenség narratív értelmezése szempontjából igencsak előremutatónak tekinthető tanulmányában Raphaël Baroni azokra az alternatív narratológiai pozíciókra is kitér, amelyek a rögzített szerkezeti mintákat dinamizálják, lazítják fel. Ennek a narratológiai kutatási iránynak a kibontakozásához alapvetően hozzájárult a lehetséges világok poétikájának továbbgondolása, amely egybeesett az olvasás érzelmi-kognitív szerepének fokozott elismerésével. A másik fontos célja a kutatásnak az is, hogy részletesen felmérje, milyen narratív (elbeszélői) adottságok szükségesek ahhoz, hogy a szövegekben létrejöjjön és hatékonyan fennmaradjon egyféle intenzív narratológiai érdeklődés, ami az olvasót a történeten végigkíséri.⁹ A szövegtervet ezek szerint nem érdemes úgy értelmezni, mintha stabil struktúra lenne, hanem szándékok és tervek szövevényének, amely egyszerre több lehetséges imaginárius útvonalat is képes megnyitni az olvasó számára.¹⁰

A történetalkotás másik fontos aspektusát teremtik meg a többféle narratív megoldást megelőlegező dinamikus szövegszerveződések. A cselekmény narratív időbeli megjelenítése éppen annak a bizonyítéka lehet, hogy a fabula az olvasó szempontjából nem mozdulatlan minőség, hanem olyan képződmény, amit megfelelő imaginárius jelzőrendszerrel látott el az elbeszélő, és amelynek a relevanciáját az olvasónak kell a maga számára meghatároznia és kialakítania. Ennek értelmezési keretét Raphaël Baroni a klasszikus elbeszéléselemélet fogalmiságát választja. A klasszikus narratológiában korán felismert kíváncsiság és bizonytalanság (narratív visszatartás) egzisztenciális minőségeinek szövegteremtésben játszott szerepe kapcsán joggal merülhet fel az, hogy ez az egyik olyan fontos összetartó erő, amely a szöveg iránti érdeklődés tartós fenntartását biztosítja. Az olvasói szimpátia megnyerésének, az egyes szereplők melletti elköteleződésnek éppen ezért lehet fontos összetevője a kísérletezés, a próba-szerencse elvén alapuló megközelítés, amely a nehézségeken is képes átsegíteni az olvasót.

Raphaël Baroni még arra a rendkívül érdekes és ellentmondásos jelenségre is kitér, hogy a szövegben található ambivalenciák, értelmezői választak akkor is érvényben maradnak, ha többször olvassuk el ugyanazt a történetet. Ez a megfigyelés nem csak a gyermeki viselkedésre jellemző, akiknél sokszori olvasás után is fennmarad az olthatatlan kíváncsiság a mesék iránt, hanem a felnőttek esetében szintúgy, akik szívesen olvasnak el akár többször is egy már jól ismert történetet. Ennek a jelenségnek többféle magyarázata is lehetséges. Feltételezhetünk Baroni értelmezésében mindenki részéről egyfajta kontextustól függő érzelmi bevonódást, amely nem áll ellentétben a történet már ismert kimenetelével. A többszöri olvasat narratív lehetőségei arra utalnak, hogy az olvasó olyan alternatív módoza-

tokat talál a szövegben, amelyek a történetből ismert narratív eljárásait árnyalhatják, ellensúlyozhatják. Az olvasó részéről ebben az esetben feltételezhető, hogy esetenként sorra veszi azokat a létező alternatívákat, amelyek elmaradása vagy megléte a történet szerencsés végkifejletéhez járulhatott volna hozzá. Ennek a körülménynek az okát az olvasó happy-end iránti vonzalmával magyarázhatjuk. Ez az olvasói igény képes újra megnyitni azokat a bináris szövegbeli alternatívákat is, amelyeket az elbeszélő látszólag nyitva hagyott.

A szöveg köré épülő alternatívák körébe sorolhatjuk még azokat a beszédcselekvéseket, amelyek tartós hatását azonnali elmaradásuk esetén sem lehet elvitatni, hiszen a szereplők habitusára jellemző ígéretek, vágyak, fantáziák még akkor is nyomot hagynak a szövegben, ha történetesen nem válnak valóra és végig virtuális lehetőségek maradnak.

A történetek formális szerepének átértékeléséhez szükséges lehet a narratív esemény fogalmának olvasásközpontú megközelítése is. Peter Hühn német narratológus a jelenség áttekintésére tesz kísérletet *The eventfulness of non-event* című tanulmányában.¹¹ A szerző a szakirodalmi konszenzussal összhangban a modern irodalom egyik fő vonásának tekinti azt a jellegzetességét, hogy a hagyományos műfaji minták, eseményszerkezetek mindinkább érvényüket veszítik, és helyüket átadják az egyre általánosabb formális eseménytelenségnek (eseménynélküliségnek). A fogalom klasszikus meghatározása, amely az állapotváltozásra vagy valamely döntési helyzet cselekményformáló hatására volt visszavezethető, a huszadik század irodalmában megkérdőjeleződött. Olyannyira így volt ez, hogy a narratív eljárások hiánya egyfajta sajátlagos történetsszervezésnek a lehetőségét teremtette meg. Így annak a megítélése, hogy mi számít valódi eseménynek, más szóval olyan történésnek, amely eltér a megszokottól, a hétköznapiától, korszaktól függően más és más alakot ölthet, jelentése, értelmezése pedig a beszédhelyzetnek és a kontextuális adottságoknak megfelelően változik. Mindennek ismeretében a jelenségnek legalább két szintjét különböztethetjük meg. Peter Hühn elválasztja a cselekmény szintjétől az elbeszélő diskurzusát. Mindkét eleme az elbeszéléseknek előidézhet változásokat vagy kelthet olyan jövőbeli elvárásokat, amelyek később nem fognak teljesülni. Ha az elvárt és vágyott történések elmaradnak, vagy megjelenítésük során az elbeszélő helyzete változatlan marad, eseménynélküliségről beszélhetünk. Megjegyzendő, hogy a narratív hiány úgy is kifejeződhet, hogy az események bekövetkezése nem jár együtt az elbeszélői modalitás átalakításával (például olyan esetben is, amikor egy karakteres változás az elbeszélő részéről visszhangtalan marad).

Létezik azonban más kontextuális műfaji vonzata is a kérdéskörnek, hiszen bizonyos irodalmi alkotások drasztikusan leépítik a történetmondással kapcsolatos elvárásokat. Ezek közé tartoznak például a pikareszk regény különféle narratív sémai is, amelyek az eseménytelenség ismétlődő mintázataira épülnek. E jelenségnek a lehetséges leképeződése az is, amikor bekövetkezik váratlanul egy esemény, ám annak a szereplők számára nincs valódi jelentősége (mint például az Ikarosz-történetek modern feldolgozásaiban, ahol a tragikus történet utólag nem befolyásolja érdemben a szereplők viselkedését). Peter Hühn az események összehasonlítása során az alábbi különbségeket emeli ki:¹² a valódi események meg-

lepetésszerű hatást, a nem-események (non-events) viszont csalódottságot váltanak ki. Az előbbiek pontszerűek, míg az utóbbiak időben hosszan elhúzódó hatásúak. Ezen kívül különbség mutatkozik a szereplői és az olvasói elvárások között is, hiszen az olvasó helyzeti előnyéből adódóan utólag eldöntheti, megalapozottak, helytállóak voltak-e a szereplők szándékai, tettei. Az események formális sajátosságai közé tartozik, hogy legtöbbször személyes hiba vagy jellembeli fogyatékoság az eredőjük. A jelenség összetettsége folytán az eseménytelenség megéléte gyakran sokkal több kérdést vet fel, mint a másik ellenpólusa, hiszen az imaginárius okok és következmények széles szemantikai hálójában helyezkedik el.

2. A Krúdy-novellák eseményjellege

A folytatásban az előbbiekben ismertetett teoretikus belátásokat próbálok alkalmazni a Krúdy *Szindbád*-elbeszéléseire. A kiválasztott novellák eseményszerkezete közel áll a Peter Hühn tanulmányában felismert jelenséghez, mivel fő jellemzőjük nem a dinamikus cselekményszervezés, hanem az események felfüggesztése, elodázása, vagy a pusztán eseménytelenség. A *Szindbád*-novellák ezenkívül megjelenítik a Raphaël Baroni¹³ által ismertetett narratív jellegzetességeket is. A lényeges részletek, temporális mozzanatok szerepének ugyanis jóval nagyobb jelentősége van az elbeszélés felépítésében, mint magának a narratív megoldás célulvívésének. Az elbeszélések eseménysorai ilyen módon elsősorban az időbeli áthelyezésekre, a múlt és jelen idejű történetek közötti analógiák feltárására vezethetők vissza.

A relatív eseménynélküliség kérdéskörét az elbeszéléskutatás a megvalósult narratív lehetőségek meglétével is összefüggésbe hozza. Az elvárások részleges vagy teljes meghiúsulása azzal a hozadékkal járhat az értelmezés számára, hogy az olvasó figyelembe veszi a történetek többféle kimenetelét, valamint arra is példát adhat, hogy az események apróbb változtatásokkal másképp is megtörténhetek volna. Nem lehet kizárni azt a következményt sem, hogy az olvasó a negatív kimenetel esetén a jobb befejezés alternatíváját ugyanúgy számításba veszi. Az elbeszélésekbe foglalt ígérek, vágyak és fantáziák szerepe így ahhoz is hozzájárul, hogy kiemeli a történet virtualitásának fontosságát, ami viszont előhívhatja a különféle párhuzamos értelmezéseket.

Az előzetes olvasói elvárások és a történetek alakulása között meglévő különbségeket jól érzékelteti Krúdy Gyula *Az életmentő kézfestő* című elbeszélése. A novella címe (előreutalásként) az események szerencsés kimenetelét, de egyúttal a hálaadás, köszönetnyilvánítás lehetőségét is megelőlegezi. A *Szindbád*-novellákban másutt is gyakran előforduló műfaji megkettőződés miatt azonban az előzetesen várható események helyett más irányt vesz a történet; a cselekmény ugyanis nem a megváltástörténet mintázatait követi, hanem annak műfaji ellenpontjára nyújt példát.

A novella első bekezdése nem töri meg a klasszikus műfaji szabályokat, általános spirituális kontextusba helyezi el a narratívát a *Szindbád*-novellákban már megszokott lelki ráhangolódással. A történet kezdő sorai még azt az olvasói elvárással egyező benyomást erősítik, hogy spirituális téren az igazán fontos ese-

ményeknek, mint amilyen a bűnök megvallása, a gyónás szertartása, szigorú történeti előzményei vannak. Szindbád dolgát az elbeszélő szólama szerint a hagyomány is megkönnyíti, hiszen sokkal egyszerűbb megtenni valamit, így van ez saját hibáink feltárásával is, amit már előttünk korábban megtettek. Ezzel összhangban a beszélő kiemeli az uralkodók személyes példáját, amelynek nyomán az egyszerű embereknek is megadatik a lehetőség, hogy egyszerűbben és közvetlenül szabaduljanak meg bűneiktől: „Szívesebben gyónok olyan helyen, ahol már előttem hercegnők és királyok gyóntak meg – ahonnan a bűnbánat már olyan jól tudja az ég felé, mint a sas...”¹⁴ Szindbád a fiával együtt indul el a húsvéti gyónásra egy egykori lengyel határszéli kolostorba. A hangulati előkészítés után – amely egyfajta spirituális zarándoklat képét ölti – Szindbád és fia a helyszínt lovaskocsin közelíti meg. Az utazást, a zarándoklat szabályai szerint, személyes erőfeszítés kell hogy kíséresse, ezért Szindbádék gyalog folytatják útjukat. Eddig minden a vezeklés, bűnbánás célelvű logikája szerint történik, erre erősít rá Szindbád hosszú húsvéti monológja is, amelyben a harangozásnak az ünnep szertartásosságában betöltött szerepét részletezi, ami elválaszthatatlan a közösségi szertartásrendtől. Az elmondottak a mesterségbeli tudásnak a jó életre nevelésben megmutatkozó általános pedagógiai jelentőségét példázzák, nyomatékosított kényszerítő jelleggel:

„Mert jegyezd meg magadnak, hogy a harangozás nem olyan könnyű dolog, amint mi itt a földön látjuk. A harangozónak pontosan tudnia kell, hogy milyen alkalomkor melyik harangját szólaltassa meg. Más harangot kell meglóditani ünnep előtti esteken, és több verset kell elmondani a haranggal, mint valamely közönséges estén. Másképpen folyik a harangozás búcsúnapokon, amikor már mindenki részeg, csak a harangozónak kell józannak lenni. És mást játszik a harang, például a király nevenapján. Ezeket mind tudnia kell az embernek, ha nem akar eltévedni az életben.”¹⁵

Az események mintaszerű előkészítése után a bonyodalmat az váltja ki, hogy megtörik a cselekmény egyenes vonalú íve. Szindbád, amikor már a kolostor kapui előtt állnak, váratlanul meggondolja magát, és a városka felé veszi az irányt. A rituális cselekvés elmaradását a meglett férfi azzal magyarázza, hogy nagyon más ember lett azóta, hogy kispapként járt ebbe a kolostorba. A múltbeli események felvillantása ezúttal sem különül el gondolatilag a történetleírástól, vagyis kertelés nélkül, közvetlenül tárja fel gondolatait a főhős: „Nem, mégse léphetem át ennek a kolostornak a küszöbét – mondta a fiának. – Valamikor, ártatlan gyerek koromban idejártam a papok iskolájába. Mit szólna páter Göbi, ha éppen ő ülne a gyónatársékban, ha mellette gyónás végett letérdepelnék? Mi lett az ártatlan fiúcskából, akinek sohasem voltak bűnei?...” A kolostor gyóntatófülkéje helyett Szindbád a fiával a kisváros vendéglőjébe megy, ahol azonnal felismerik. A jelenetezés a fordított jelrendszer része, hiszen nem erényei, hanem testi fogyatékosága miatt figyelnek fel rá.¹⁶ A Krúdy-elbeszélések megszokott cselekménysora, amely az étkezés hosszadalmas leírásaiban öltene testet, felfüggesztődik, mert ezúttal Szindbád határozottan visszautasítja a bőséges ebédet, amit a fiának ajánlottak fel. Az ebéd elfogyasztása helyett megtörténik a kékfestővel való kapcsolatfelvétel, amit az el-

beszélő a fiú nézőpontján keresztül mutat meg. A kékfestő ikonikus jelleme és külseje éles ellentétben áll az üzletkötésként felfogott eszmecserevel és az apa vásári árusként tárgyaló alakjával: „Szindbád fiának az tűnt fel, hogy a kékfestőnek szőke szakálla volt, mint egy hittérítőnek, haja pedig természettől fogva hullámos volt, mint azoké a jó embereké, akikkel a kupeczek biztosan megcsinálják a maguk üzleteit. Azonkívül nagy darab ember is volt a kékfestő, mint gyolcsos tótok általában, akik néha áron alul adják a portékájukat, ha a vásár a vége felé közeledik.” A kékfestő állandó jelzőjének jelentésére Szindbád visszaemlékezéséből derül fény (amelyből megtudhatjuk, hogy valamikor régen a fagyott folyóból mentette ki). A beékelt elbeszélésből kiderül, hogy a kékfestő cselekedeteinek Szindbád részéről sohasem volt ellentételezése, és azt az ígéretét is megszegte, hogy majd korcsolyáját az életmentés után kölcsönadja a kékfestőnek. Az esemény jóvátételezése így elmarad, ráadásul Szindbád ezt a mulasztását még azzal is tetézi, hogy barátját arra kéri, még egyszer gyónjon meg helyette. Ezen a ponton az ellenkezője történik annak, mint amikor Krúdy hősei mások egyéni vágyait élük ki, azért, mert ebben a helyzetben Szindbád saját bűneit másokra hárítja át.¹⁷

A szóban kötött megegyezés értelmében a kékfestő vállalja magára gyerekkori barátja összes bűnét, amiért cserébe Szindbád ártatlannak vallja magát. A morális hibák ezek után egy gazdasági ügylet részévé válnak, és a megállapodás értelmében a kékfestőnek szolgálataiért pénz is jár. A kettejük közötti hallgatólagos szerződést Szindbád még egy alkalommal megszegi, mert a gyónásért kifizetett pénzt is ellopja. („Hetvenöt krajcár volt a zacskóban, hetvenöt bűn, melyekért te vezekeltél, te mondtad el értük a jó páterektől kiszabott Miatyánkot és Üdvözlégyeket, amely bűnöket nem te követted el, hanem én. És én elloptam tőled a zacskót.”¹⁸). A csereügyletnek ezúttal is hiányzik Szindbád részéről az erkölcsi alapja, így a múltbeli személyes bűnök miatt a megigazulásnak látszó történet végül morális zsákutcába fut. Egyik fél sem tud jó üzletet kötni, hiszen a kékfestő nem képes jóvá tenni Szindbád összes elkövetett múltbeli hibáját, ő pedig nem tudja megfelelni gesztusokkal viszonzni a másik jótéteményeit.

A múltbeli epizódok láncolata tovább folytatódik, és egy újabb megállapodásra is sor kerül. Ennek értelmében Szindbádnak a gyónás ellentételezéseként a kékfestő feleségéből ki kellene űznie a gonosz szellemet. Az olvasói elvárásokat próbára téve ez az üzlet is meghíúsul, miután a nő nem áll szóba Szindbáddal, feltehetően azért, mert pontosan ismeri a férfi korábbi tetteit. A szerződéskötés aktusa azért sem hozza el a megnyugtató megoldást, mert elmaradnak azok a bizalom-erősítő mozzanatok, amelyek a szerencsés befejezést biztosíthatják. A történetbe foglalt ígérek, kötelezettségvállalások valós fedezete hiányzik, így csupán virtuális lehetőségnek számítanak, és emiatt nem építhető rájuk olyasfajta eseménysor, ami előkészíthetné a pozitív megigazulástörténetet. A novella befogadói szempontú elemzése során felmerül a Raphaél Baroni tanulmányából ismert szempont is, hogy a hagyományos műfaji történet szekvenciák megszakítása miatt többszöri olvasásnak vessük alá az elbeszélést. Ez a készítetés ugyanis, mint arra már Baroni is rávilágított, képes arra, hogy feltárja azokat a virtuális történetbeli elágazásokat, amelyek más utakat jelölnek ki a szereplőknek. A kihagyott lehetőségek emlékeztetbe idézése ugyanis láthatóvá teszi azokat a narratív lehetőségeket is, amelyek

nem valósultak meg az elbeszélésben. Egy hiányzó cselekménymozzanat lehet például Lubomirski említése Szindbád részéről, akinek a neve akkor kerül elő, amikor a harangozás okát magyarázza a fiának. A kolostor kegyurának említésével Szindbád ifjúkori éveit idézi vissza.¹⁹ A megszakított történetmondás, a befejezésre váró események fehér foltjai így újabb és újabb kérdést vetnek fel a megismételt olvasás során.

A *Szindbád álma* című elbeszélés számos ponton mutat hasonlóságot az előző novellával az eseményszerkesztés vonatkozásában. A cselekmény az élettörténetből származó virtuális eseményekre korlátozódik. Szindbád a hozzá egykor szintén közel álló szereplővel való találkozása során korábbi beváltatlan ígéreteivel, alaptalan fogadkozásaival kénytelen szembesülni. A két elbeszélés összehasonlításának további szerkezeti elvét teremti meg az utazás motívuma. Ahogy azt már megszokhattuk, a jelenségek ezúttal is nélkülözik a határozott célelvőség képzetét, a történetből hiányoznak a katartikus-rituális csúcspontok, a bonyodalom után elmarad a lezárás; ez annak ellenére van így, hogy Szindbád története egy ponton véget ér, mert megváltozott alakban átköltözik a túlvilágra.

A *Szindbád álma* a beteljesületlen személyes vágyak, kívánságok jelentését az álomra is kiterjeszti. A novella címének funkciója ezúttal az, hogy olyan világot jelenítsen meg, amelyből közvetlen kijárat nyílik a valóságra. Maga az álom a fő eseménysor kiváltója is. Az ott szerzett benyomások közül mind a látott (a fehér harisnya a női lábakon), mind pedig a hallott érzéki jelenségeknek (az „én királyom” megszólítás) önmagukon túlmutató jelentőségre tesz szert. Szindbád az ébrenlétbe átlépve is a korábban átélt tapasztalatok forrását akarja megtalálni. Az álomban szerzett élmények hatására indul el a nő felkutatására. Akarat nélküli szereplőként az érzéki világ irányítása alá kerül. Ezzel a személyiségfelfogással állítható párhuzamba Szindbád múltbeli énje, amely az eseménytelenség, kapcsolati hiány képzetét közvetíti:

„S ezért történt meg az, hogy az élet folyamán körülbelül tíz-tizenkét nő hiába várta Szindbádot a találkán, a lefüggönyözött kocsiban, az erdei úton a sétányon vagy távoleső vasúti állomáson, ahol két vonat szokott találkozni. A vonat Szindbád nélkül robogott tova, pedig a nő, az a bizonyos, ott állott az ablakban, és reménykedve, félve és ajkát nyelvvel nedvesítve nézett a függöny mellől. Közben az is, amely a fehér harisnyás nő vonatja volt, aki szóban és levélben mindig »én csillagomnak«-nak nevezte Szindbádot, amin akkoriban nem is nagyon lehetett csodálkozni.”²⁰

A történet kibontakozásáért felelős motívumok közül a vágyak, kívánságok és ígéretetek alárendelt, mások által ellenőrizhető személyiségvonásként tűnnek fel. Az álom jellemformáló hatása abban is megmutatkozik, ahogy Szindbád önmagáról és másról is gondolkodik. Krúdy Gyula első monográfiája, Perkátai László is kiemelte, hogy ez a jelenség olyan, mintha a szereplő álmában beszélne, szavait a szabad asszociációk mentális mozgásainak szolgáltatná ki, elmosva ezzel a különbséget a gondolkodás, a kimondás és a szimbolikus cselekvés között.²¹ A pillanatnyi történések az eseményeknek csupán a jelenben továbbélő hatásaira korlátozódnak, és

egy-egy mellékesnek látszó, de fontos felidézett mozzanatra összpontosítanak. Az így létrejött részleges eseménysorok keltette időtlenségképzet miatt a jelenségeknek nem a pontos időtartam a legfontosabb ismérve, hanem az, hogy miként kapcsolódnak össze egymással.²² Az eltérő idősíkok elbeszélői szinkronizálásának bonyolult összefüggései miatt inkább annak lesz nagyobb jelentősége, hogy a történetből kiemelkedő dolgok hogyan alakítanak ki egymástól időben távoli, alkalomszerű jelentéseket.

A történetesorok szokatlan egybeesései hozzák létre az események visszatérő mintázatait, mint amilyen például az ablakban álló nő motívuma, amely úgy kapcsolódik a történethez, hogy Szindbád először Majmunka semmivel össze nem vesztethető hangját hallja meg, amikor a keresésére indul, majd megpillantja őt magát is az ablakban.²³ A múlt és jelen közötti akadálymentes átjárást, a szimbolikus időbeli szinkronizálást ezúttal ismét a történet szinekdochés-metonimikus dimenziója teremti meg. Szindbád azzal a könyvvel a kezében pillantja meg Majmunkát, amelyet ő maga vett neki. Majmunkának az ajándék lesz az egyetlen örömforrása, ezzel nem csak a könyv, hanem Szindbád rabjává is válik. Ugyanakkor viszont a férfi anyjának nevezi magát, amivel a köztük kialakult kölcsönös függőségi viszonyra utal.

„Nem, fiam – mondta kissé borúsan. – Én nem szoktam olyan könnyen felejteni. Habár most három éve nem volt már szerencsém, és a Paul de Kock regényeket megint előlről olvasom. Én már csak olvasás közben vétkezek [...] – Tudja, Szindbád – mondta rövid hallgatás után –, néha már úgy szeretem magát, mintha nem is kedvese – eldobott, elhagyott, elfelejtett kedvese volnék –, hanem az édesanyja. De ismerem is magát. Mintha én hoztam volna a világra.”²⁴

A kettejük közti szimmetrikus viszonyt az ígéretek egyoldalú megsértése kezdi ki. A megszegett fogadalmak felidézése az egyetlen hosszú távú eseménye a történetnek. Majmunka folyton a megszegett ígéreteire emlékezteti Szindbádot: „Hisz tíz év előtt ígérte egyszer a cirkuszt, akkor, midőn fáj a háta, aludni csak akkor tudott, ha én kezemmel simogattam. Akkor ígérte, hogy majd ha meggyógyul, elvisz a cirkuszba, és azóta sem vitt el.”²⁵ A nő életében ünnepi rituáléként számon tartott eseménynek Szindbád számára azonban nincs kitüntetett jelentősége.²⁶ Ugyanaz történik, mint amikor a korábbi beszélgetésük alkalmával a szerelem fontosságát vonta kétségbe egy megjegyzéssel („Az életben egyéb dolog is van, mint a szerelem.”); ezzel az eseménytelenség látszatát kelti ott is, ahol a személyközi viszonyok megteremténék az együttselekvés lehetőségét.

Az eseménynélküliség egyik magyarázata a szereplők egymáshoz való viszonyulásában rejlik. Szindbád magatartása miatt az események kibontakozásának egyetlen módja a történések virtuális világba helyezése. A szemrehányásokra ezért egy fiktív elbeszéléssel reflektál, amelyben elképzelt utazásra viszi Majmunkát. Ez a jövőbe helyezett boldogság közös pillanatait ígéri, mindazt, amit a korábbi fogadkozásaival még nem váltott valóra:

át a Dunán, a híd majd zörög, dübörög [...] A budai hegyek felől már szagos levegő áramlik a kocsi belsejébe, és úgy ülünk egymás mellett, mint egy boldog, nagyon boldog házaspár. Én nyugalmazott számtiszt vagyok, és maga húsz esztendő óta a feleségem.”²⁷

A párbeszéd a Krúdy-elbeszélésekre jellemző kontextust idézi. A Perkátai László monográfiája nyomán áriázásnak nevezett jelenséget arról lehet felismerni, hogy a szereplők egymás szavába vágva mondják történeteiket; eközben közlésmódjuk eltávolodik a köznapi kommunikációs formáktól és erőteljes élménykifejezésre utal.²⁸ Az ön- és egymást tükröző elbeszélte események megteremtik az alak- és helyzetrajz élményszerűségét. Szindbád virtuális meséjében megmutatkozó fokozó gesztusok segítik azt a folyamatot, hogy a korábbi meghiúsult elvárások más-más alakban és körülmények között keljenek életre. Az elképzelt közös utazás abból a szempontból is ellentétezi a múltra való visszaemlékezés kudarcát, hogy az ott létrejött élményhiányt egy első hallásra akár hihetőnek is tetsző fantáziavilágba helyezi át. Az események megjelenítése szimulakrumszerű. Az ábrázolt világ szinte teljesen megfeleltethető egy már megtörtént eseményre való visszaemlékezésnek, miután feltűnően részletgazdagon, a látás, hallás és szaglás érzeteinek felhasználásával közvetíti az élményeket. A megelőlegezett (előreutaló) történetben hasonló elbeszélői eljárásra figyelhetünk fel, mint a visszatekintésre épülő elbeszélésmódoknál, ahol a szereplők lényegében akadálymentesen merülnek el a megidézett eseményekben. A közös pillanatok megelevenítése olyan átlényegülésre ad alkalmat, amelynek során a résztvevők számára átmenetileg megszűnik az őket körülvevő világ, múlt és jelen elemi erejű megtapasztalása nagyon közel kerülnek egymáshoz („Majmunka szeme olyan fényes volt, mint karácsonykor a gyereké”).²⁹ Az időbeli távolság áthidalásának igényét a jelen idejű megfogalmazás többes számú alakja is felerősíti: „Tehát tavasszal a János hegyre megyünk, és a fűben heverünk”.³⁰ A beágyazott történet elérte a célját, a jövő már-már megkülönböztethetlenné válik az elbeszélői jelentől. E jelenség párhuzamba állítható a múltra történő visszaemlékezés retrospektív technikájával, mert hatása abban rejlik, hogy olyannyira élethűen közvetíti az elmondottakat, hogy élmény és megjelenítés alig tér el egymástól, eltűnik a közöttük meglévő folytonosság hiánya.

A jövőbe tekintő elbeszélői aktivitás mellett végül megjelenik egy múltba visszapillantó epizód is, amely a Krúdy-novellákra leginkább jellemző elbeszélői alapviszonyt szemlélteti. Az egymás történeteire reagáló elbeszélések közé tartozik Majmunkáé, aki a novella hangulati betetőzésekként ismét Szindbád múltban elkövetett félrelépéseit veszi sorra. A beszámoló a dramatikus analepszis egyik változatát képviseli, amelynek fontos kísérő eleme a szereplő érzelmi bevonódása; ezt leginkább a szemtanú-jelleg perspektivikus felerősítése teremti meg („Ismerni akartalak, mert tudtam, hogy nélküled már nem élhetek”).³¹ Az elbeszélés szubjektív sajátosságai és a történet hatékony mediálása miatt az események időbeli távolsága elhalványul, a szereplők múltbeli magatartása jelen idejű aspektusokat vesz fel. Lehetőség nyílik az események időben elnyújtott és többféle kimenetelének számbavételére („Szindbád esetenként hazakíséri, és hetek, hónapok múltával tudja meghódítani, hogy nyomban el is hagyja. A meghódítás azért tart hónapokig, mert M.

Flóra ezen idő alatt halálosan szerelmes a cég egyik utazójába, aki végül mással jegyzi el magát...”³²

A novella hangulati csúcspontját elérve már nem tartogat további dramaturgiai meglepetéseket. Szindbád, amint arra más elbeszélésekben is volt már példa, nem távozik el örökre a világból, csupán más alakban tér vissza („Szindbád fagyöngy lett”). Ennek a mozzanatnak nincs sorsfordító jelentősége, inkább a korábbi életút szerves folytatásaként tekint rá az elbeszélő. A novella eseményeinek érzéki leírása zavartalanul folytatódik. Szindbád életében nincs egzisztenciális vagy mentális törés, az eseménytelenség és az apró érzéki benyomások mintázatai továbbra is visszatérően alakítják az elbeszélést. Szindbád így ezentúl, ahogy eddig is, a cselekmény szempontjából eszköztelen, ám tartósan éles szemű alakként foglalja el helyét a történetben.

Az elbeszélések értelmezése során az esemény fogalmának mai narratológiai megközelítését vettem alapul. Az események kialakításának kérdéskörét egyrészt a fabula szintjén vizsgáltam, másrészt pedig a narratíva, az elbeszélésmód rétegzettség szempontjából tekintettem át. Ennek a problémakörnek a kifejtésénél olyan elbeszélői technikáknak a jelenlétére is rá kellett mutatnom, amelyek az aktív eseményképzés ellenpontjaiként a cselekmény és a történet eljelentéktelenítésével jöttek létre. A novellák mikroeseményeinek megközelítéséhez a megsokszorozódó olvasatok jelenségét is mérlegelni kellett, különösen azoknak a szöveghe-lyeknek a fényében, amelyek az események virtuális jellege miatt többféle válasz-tási lehetőséget kínálnak az olvasó számára; párhuzamba állítottam, a többszöri olvasást motiváló performatív tényezőket is, köztük olyanokat, amelyek visszave-zethetők a szereplők szándékainak, vágyainak beteljesületlenségére, elodázására.

Az elemzett Krúdy-novellákban elsősorban azt próbáltam meg végigkövetni, hogy a szöveg virtuális elemei (ígéret, remény, kívánságok) hogyan irányítják a cselekményt, miféle lehetséges imaginárius utakat jelölnek ki, és ezek ellenpon-tozása, megszegése, akadályoztatása milyen tényleges választás elé állítják az olva-sót. Az események késleltetésének, elterelésének jelenségeit ezért az elbeszél-t világ mikroszintjén vizsgáltam, másrészt pedig a szereplők-elbeszélők szempontjából közelítettem meg, hiszen az eseményszerűség tényleges létrejöttében vagy el-maradásában nézőponttól függően mindkettőnek fontos szerepe lehet.

JEGYZETEK

1. Lásd például Peter Hühn összefoglaló tanulmányát, amely a klasszikus eseményközpontú törté-neteket is ezekkel az ismérvekkel magyarázza: *The Eventfulness of Non-Event = Narrative Sequence in Contemporary Narratology*, szerk. Raphaël Baroni, Françoise Revaz, Ohio State UP, 2016, 39–50.

2. Lásd erről részletesebben *Current Trends in Narratology*, szerk. Greta Olson, De Gruyter, Göttingen, 2011.

3. Raphaël Baroni, *Introduction: The Many Ways of Dealing with Sequence in Contemporary Literature = Narrative Sequence in Contemporary Narratology*, 1–7.

4. *Uo.*, 4.

5. Raphaël Baroni, *Tellability Handbook of Narratology = Handbook of Narratology*, szerk. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, Jörg Schönert, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2009, 447.

6. Idézi Baroni az esemény egyik megközelítését, amely feltételezi a jelentésteli történet meglétét, *uo.*

7. Külön kiemelendő még az olvasói elvárásoknak a dinamikája, amikor ezek a jelenségek vala-

milyen pozitív vagy negatív közösségi, társas értékkel bírnak. Ennek a jelenségnek az érzékeltetésére többféle írói eszköz is létezik, így pl. a lexikai kiterjesztés, felfüggesztés, illetve a váltakozó előjelű ismétlések. Lásd erről Baroni, *Tellability Handbook of Narratology*, 450.

8. Lásd Peter Hühn gondolatmenetét: *The Eventfulness of Non-Event*.

9. Raphaël Baroni, *Virtualities of Plot and Dynamics of Rereading = Narrative Sequence in Contemporary Narratology*, 87–106.

10. *Uo.*, 91.

11. Hühn, *The Eventfulness of Non-Event*, 37–50.

12. *Uo.*, 46.

13. Lásd még Raphaël Baroni, *Plots in Life and Fiction: A Cognitive Reconceptualization*, *Književna istorija*, 47, 41–56.

14. Krúdy Gyula, *Szindbád*, Magyar Helikon, Bp., 353.

15. *Uo.*, 354.

16. A történet szimbolikusan előhívja a sántaság és a morális jellemhiba szemantikai összefüggését is, amely egyszermind az ártatlan gyermeki jellem és Szindbád későbbi énjének különbözőségére mutat rá.

17. Lásd erről Gintli Tibor tanulmányát Krúdy és Márai alakjainak szemléletbeli hasonlóságáról: *Az anekdotikus familiaritás értelmezése*, *Irodalomtörténet*, 2016/1, 349–363.

18. Krúdy, *i. m.*, 359.

19. Gintli Tibor értelmezésében olvasható például, hogy miként tartja össze, foglalja keretbe Lubomirski allegorikus személye a Szindbád gyerekkori éveiről szóló töredezett történeteket. *Anecdotism and Associative Text Editing = The Hungarian Writer of Lost Time. Memory and Political Imitation in Gyula Krúdy's works*, University of Jyväskylä, Jyväskylä, 2015. 60–72.

20. Krúdy, *i. m.*, 127.

21. Perkátai László, *Krúdy Gyula*, Délmagyarország, Szeged, 1938, 94.

22. Dorrit Cohn *Transparent Minds* című könyvének *From Narration to Monologue* című fejezetében az emlékező asszociációs technikák közül annak a szerepét hangsúlyozza, amikor már az eseményeket nem elsősorban az elmúlt időhöz, hanem egymáshoz viszonyítjuk.

23. Krúdy Gyula, *i. m.*, 126–143.

24. *Uo.*, 131.

25. *Uo.*, 132.

26. Azért is sokatmondó ez a szöveghely, mert a szerelem a Szindbád-novellák szinte egyetlen olyan kapcsolathálója, amelyhez viszonyítva más társas jelenségek alkalomszerűnek és járulékosnak tűnhetnek. Lásd erről Fülöp László elemzését: *Szerepek és életérzések (Napraforgó) = Uó., Közéletések Krúdyhoz*, Szépirodalmi, Bp., 1986, 292–329.

27. Krúdy, *i. m.*, 133.

28. A jelenséget értelmezi Pál Mariann *Az interperszonalitás Krúdy Gyula Napraforgójában* című tanulmánya (*Thalassa*, 2009/2, 57–84.) A szereplők ebben a duettnek minősített felállásban ugyanazt a mondanivalót viszik tovább egészen a párbeszéd kulminációs pontjáig.

29. Krúdy, *i. m.*, 133.

30. *Uo.*

31. Lásd erről Raphaël Baroni, *Dramatized Analepsis and Fadings in Verbal Narratives*, *Narrative*, 2016/3, 311–329.

32. Krúdy, *i. m.*, 137.